

Bůh – projevující se ale neuchopitelný! (Ex3,1-15)

(kázání na 3.postní neděli)

Text prvního čtení (cyklus C) Ex3,1-15

Mojžíš pásal ovce svého tchána Jitra, midjánského kněze. Jednou vedl ovce až za step a přišel k Boží hoře, k Chorébu. **Tu se mu ukázal Hospodinův posel v plápolajícím ohni uprostřed trnitého keře. Mojžíš viděl, jak keř v ohni hoří, ale není jím stráven.** Řekl si: "Zajdu se podívat na ten veliký úkaz, proč keř neshoří." Hospodin viděl, že odbočuje, aby se podíval. **I zavolal na něho Bůh zprostředku keře: "Mojžíši, Mojžíši!"** Odpověděl: "Tu jsem." Řekl: "Nepřibližuj se sem! Zuj si opánky, neboť místo, na kterém stojíš, je půda svatá." A pokračoval: "Já jsem Bůh tvého otce, Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův." Mojžíš si zakryl tvář, neboť se bál na Boha pohledět. Hospodin dále řekl: "Dobře jsem viděl ujařmení svého lidu, který je v Egyptě. Slyšel jsem jeho úpění pro bezohlednost jeho poháněčů. Zním jeho bolesti. Sestoupil jsem, abych jej vysvobodil z moci Egypta a vyvedl jej z oné země do země dobré a prostorné, do země oplývající mlékem a medem, na místo Kenaanců, Chetejců, Emorejců, Perizejců, Chivejců a Jebúsejců. Věřu, úpění Izraelců dolehlo nyní ke mně. Viděl jsem také útlak, jak je Egypťané utlačují. Nuže pojď, pošlu tě k faraónovi a vyvedeš můj lid, Izraelce, z Egypta." Ale Mojžíš Bohu namítal: "Kdo jsem já, abych šel k faraónovi a vyvedl Izraelce z Egypta?" Odpověděl: "Já budu s tebou! A toto ti bude znamením, že jsem tě poslal: Až vyvedeš lid z Egypta, budete sloužit Bohu na této hoře." Avšak Mojžíš Bohu namítl: "Hle, já přijdu k Izraelcům a řeknu jim: Posílá mě k vám Bůh vašich otců. Až se mě však zeptají, jaké je jeho jméno, co jim odpovím?" Bůh řekl Mojžíšovi: "JSEM, KTERÝ JSEM." A pokračoval: "Řekni Izraelcům toto: JSEM posílá mě k vám." Bůh dále Mojžíšovi poručil: "Řekni Izraelcům toto: »Posílá mě k vám Hospodin, Bůh vašich otců, Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův.« To je navěky mé jméno, jím si mě budou připomínat od pokolení do pokolení.

Mojžíš vidí úkaz (mocný úkaz; mocný ne zjevem, ale efektem – vnitřně, v jeho duši mocný); že byl skutečně mocný, vidíme z toho, že ho pohne k závažným činům. Ale byl také mocný jiným způsobem, mocný ve smyslu **oslovující**. (**I zavolal na něho Bůh zprostředku keře: "Mojžíši, Mojžíši.**) Ovšem třebaže Mojžíš úkaz vidí a ten se ho nějak vnitřně *dotýká*, nedokáže ho *uchopit* a tím méně *pojmenovat*. Připomínám, že něco takového bývá v lidském životě poměrně častým zjevem. Ale zde znamená něco více. Ten dodatečný rozměr této události je v textu skryt v oné zvláštní poznámce, která jako by s vlastním vyprávěním ani nesouvisela: *Dobře jsem viděl ujařmení svého lidu,*

*který je v Egyptě. Slyšel jsem jeho úpění pro bezohlednost jeho poháněčů. Zním jeho bolesti. Mimořádný úkaz se tedy netýká jen duše Mojžíšovy, ale kolektivní psyché celého národa, jejíž bolest je pochopitelně i bolestí Mojžíšovou a bolestí jeho duše. Mojžíš zřejmě zpracovával zážitek této bolesti po delší čas, ale nyní, díky onomu Neuchopitelnému zjevení ji dokázal uchopit a zpracovat a to tím nejlepším způsobem: Proměňuje se v něm ve vůli k činu; ta je zde prvotní, její legitimace božským příkazem, jež samozřejmě zahrnuje i zkoumání identity oné božské instance až druhotná. A sám onen tajemný bůh to potvrzuje: *Jsem, který jsem*. Tento klíčový výrok Starého zákona, který lze číst jak ve smyslu „všeidentity“ – tj. Bůh je základ veškerého bytí a bytí samo (*esentia a esse*; takto mu rozuměla křesťanská tradice především ve středověké scholastice), ovšem také ve smyslu právě opačném, že identita božského hlasu není vůbec důležitá (což oblibuje teologie existenciálně zabarvená), ať čten prvním či druhým způsobem, v obou případech vede k tomu, že je nutno jednat: V prvním případě proto, že hnutí Všebytí se není možno protivit, a i kdyby to člověk udělal, ono si stejně najde svoji cestu a svůj způsob, neboť je samotným dechem veškerenstva, v němž a podle nějž se vše děje (rabínské koncepty Tóry vyznívají dost podobně a možná právě ony potom pomohly ke geniálnímu skloubení tohoto „božího slova“ s řeckým stoickým konceptem všepřonikajícího Logu). V druhém případě je pak tato nutnost očividná: tento hlas zazněl jen proto, abys byl k takovému kroku podnícen.*

Na závěr pasáže pak shledáváme určitý rozpor, když se Bůh Mojžíšovi přece jen legitimuje – ovšem jak legitimuje: Pouze *poukazem na náboženskou tradici!* A dokonce jaksí jen s poukazem na to, aby bylo co říci ostatním: *"Řekni Izraelcům toto: »Posílá mě k vám Hospodin, Bůh vašich otců, Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův.«* Takový poukaz na tradici ovšem nic neřeší; samozřejmě se od jakékoli božské bytosti očekává, že bude nějak trvanlivější než lidé a lidská pokolení, nejspíše přímo nesmrtelná. A když se to vezme kolem a kolem ani příkaz, který vzápětí stran svého jména Mojžíšovi dává, nebyl Izraelci respektován: *Hospodin, Bůh vašich otců, Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův.*« *To je navěky mé jméno, jím si mě budou připomínat od pokolení do pokolení.* Tady ovšem musíme upozornit na určitý zmatek v českém textu: to „Hospodin“ není nic jiného nežli zástupné jméno právě pro JHWH, tedy zkratku onoho prapůvodního jména, jež se ozvalo Mojžíšovi zprostředka keře. Přesto však se tato „dlouhá“ titulatura pro izraelského Boha neujala; ono kratší jméno-nejméno bylo mnohem nabitější a průraznější.

O neuchopitelnosti a nepojmenovatelnosti Boha se hodně a s oblibou káže, a tak máme v křesťanské (i židovské) literatuře stovky různých jejích interpretací. Velmi

radikálně je zpracovala pozdní řecká novoplatónská theologie v podobě tzv. Areopagitických spisů, jejichž základem je neuchopitelnost boží skrze žádné pojmenování, žádný, byť ten nejvyšší atribut. Domnívám se však, zde, v textu možná až o půldruhého tisíce let starším než jsou areopagitické spisy, šlo o něco poněkud jiného. Ne tolik o to, že by se božské vůbec z principu pojmenovat nemohlo ale o podmínky takového případného uchopení: totiž že musí být člověk božstvím nejprve sám uchopen, než se může on Boha chopit (srv. Jákobův boj u Jáboku – Gn32)

Traktem 3 neděle postní je převážná část žalmu 122

Ps 122:1-3 *ad te levavi oculos meos qui habitas in caelo* ² *ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum sicut oculi ancillae in manibus dominae eius ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri* ³ *miserere nostri Domine miserere nostri*

což je v českém překladu

... Pozvedám své oči k tobě, jenž v nebesích trůníš. Hle, jak oči služebníků k rukám jejich pánů, jako oči služebnice k rukám její paní, tak vzhlížejí naše oči k Hospodinu, našemu Bohu, dokud se nad námi nesmiluje. Smiluj se nad námi, Hospodine, smiluj se nad námi!

1. Žalm hovoří o *pozdvihnutí* očí. K čemu můžeme pozdvihnout oči? K lecčemu, ale vždy to musí být viditelné. Ba dokonce nápadné, neboť jinak by nás to nepřimělo vyrušit se a *pozdvihnout* oči, tedy v jistém smyslu *očividné*.

Zde si dovolím malou poznámku: Nejsme ještě v době (i když u žalmů je datace značně problematická, v jádře jsou to ale zpěvy poměrně staré), kdy by se věci mínily abstraktně: jestliže tedy žalmista mluví o pozdvihnutí očí, míní tím, že on resp. modlitebník skutečně pozdvihá oči. A jestliže pozdviháme oči k viditelnému, musí být i Bůh, k němuž oči pozdvihá, viditelný.

Bůh je tedy nějakým způsobem viditelný. *Jak*, je těžko říci, když však například velebně vstupuje jednou ročně do velesvatyně, musí tam NĚCO vidět.

Nejstarší a tradičním příbytkem božím jsou *nebesa*. Pokus uzavřít boha/bohy do chrámů se dá víceméně nahlédnout jako pokus městského/státního náboženství potlačit starší geneticky původnější náboženství přírodní. Byť tento pokus vykazoval po dlouhý čas (a vlastně stále vykazuje) určité úspěchy, božství se takto navždy omezit nedá; vždy bude překračovat zdi a meze. Když tridentské katolictví uzavřelo Boha do chrámů a tam si ho pečlivě hlídalo ve svatostánku, uniklo mu k pramenům a na hory v podobě mariánských zjevení.

2. Verš začínající „*sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum sicut oculi ancillae in manibus dominae eius...*“ může být narážkou na orientální královský kult, při němž není každému dovoleno pohlédnout na tvář krále a pána; něco podobného platilo až takřka do současných dob v Japonsku. Králové jsou – sice ne od prvopočátku, teprve v době rozvinutých východních monarchií, starý Sumer něco takového například ještě neznal – obrazem božství a jeho živoucím ztělesněním. V Izraeli se sice něco takového díky výhradnímu kultu Hospodina – Jahweho také neprosadilo, nicméně i Izraelec tyto zvyklosti panující u sousedních národů znal. (A možná i někdy trochu želel, že právě jeho král nevyužívá vsí té nádhery a titulatury, jež se králům přímo nabízela.) Vztáhnout zmíněné kulticko-rituální zvyklosti přímo na izraelského Boha však nebylo nijak pohoršlivé. v onom *donec misereatur nostri* pak máme možná zbytek tradice, jakou máme dochovánu v knize Ester (kde se ovšem týká dvorského rituálu Perského): král mohl, např. vztáhnutím žezla, osvobodit jednotlivce od zmíněného zákazu. Jestliže se král *smiluje*, smí dotyčný či dotyčná více, nežli by mu jinak bylo dovoleno.

Zde tedy vidíme, jak v pozdějším stádiu vývoje náboženského vnímání se klade našemu zraku jakási překážka; překážka hieraratického charakteru: nevidíme již Boha „tváří v tvář“, ale jen jeho ruce, nebo dokonce jen jeho příbytek (chrám, chrámovou komnatu, případně nebesa) Všichni hodovníci na dvoře krále Belšasara dle podání Danielovy knihy však ještě viděli boží ruku, písíci na zeď, dnes už bychom asi neviděli ani to, ačkoli rčení o boží ruce je dosud živé. - Když ho však používáme, myslíme tím spíše, že věříme v boží projev skrze osud

Toto jsou tedy jakoby postupná stádia zatmívání lidského zraku, ale situace zůstává, byť na různých úrovních, stejná. Pořád a opakovaně se ocitáme v situaci, že víme (nebo aspoň tušíme) *že*, ale nevíme *co*. Tuto zkušenost reflektovala také od pozdního starověku novoplatónsky zaměřená křesťanská theologie. Johannes Scotus Eriugena, ojedinělý zjev karolínské doby, například ve svém stěžejním díle *Perifyseón* (přesněji *De divisione naturae libri V*) říká na mnoha místech, ať již ústy učitele (*nutritor*) nebo jeho žáka různé varianty téže věty: *Scimus quod Deus sit, non scimus vero quid Deus sit.*¹

Opět se tedy kruhem vracíme k témuž: k neuchopitelnosti božství: Božství je vnímatelná, ba takřka viditelná, přesto však neuchopitelné: Nepostizitelné jménem, výměrem, definicí, nedosažitelné lidským myšlením; nepoddává se té i nejlépe a nejčistěji myšlené lidské aktivitě. Může se však s člověkem spojit, pokud je onen přestane považovat za **objekt**, tedy za předmět, něco vůči sobě vnějšího, ale přijme je za princip svého života a jednání.

1. Tomášovský výměr teologie, že je to *scientia de Deo rebusque divinis*, je tedy hodně mimo tento koncept.